

שיעורים בכללי התלמוד – כללי י"ג מידות

שיעור 3 (32) – מידת קל וחומר

חלק א

1. תורת כהנים, ברייתא דרבי ישמעאל

מקל וחומר כיצד ויאמר ה' אל משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים תסגר שבעת ימים קל וחומר לשכינה ארבעה עשר יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון תסגר מרים שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף.

2. רשב"ם ב"ב קיא א ד"ה

מדין קל וחומר כו' - בריש תורת כהנים תניא רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת בהן מקל וחומר ומגזרה שוה ומבנין אב כו' והדר מפרש להו חדא חדא מקל וחומר כיצד באיזה ענין אנו דורשין דבר מדבר ע"י קל וחומר.

3. רש"י זבחים סט ב ד"ה מדין

מדין ק"ו כיצד - מנין שהתורה ניתנה לידרש ק"ו

4. ראב"ד פירוש לתורת כהנים

פירוש, שאילו לא בא ללמד שדורשין ק"ו, למה לי לאזכורי נזיפת אביה כלל, אלא ודאי לאגמורי ק"ו לשכינה י"ד יום, ומדכתב רחמנא תסגר ז' ימים גמרינן נמי דיו

5. פירוש י"ג מידות לרמ"ה

וכך פירושה, מצינו שלמדנו הכתוב לדרוש קל וחומר, שהרי נשא קל וחומר במרים שהיתה כנזופה מאת המקום ב"ה לנהוג נזיפותה שבעת ימים קל וחומר מנזיפת אב, ומה אלו היתה נזופה מאת אביה שכבודו קל, חייבת לנהוג נזיפות בעצמה שבעת ימים שלא לנהוג קלות ראש בכבודו, עכשיו שהיא נזופה מאת המקום שכבודו חמור, לא כל שכן שהיא חייבת לנהוג נזיפה בעצמה, שלא לנהוג קלות ראש בכבוד במקום. והלא למדך הכתוב כאן ללמוד קל וחומר בכל מקום.

6. יחוסי תנאים ואמוראים

כמה קלים וחמורים בתורה ללמוד חמור מקל ויש להקל, כמו שנכתוב בע"ה, ולזה לא הוצרך ר' ישמעאל להשמיענו שהרי עשרה קלים וחמורים כתובים בתורה, והרי הן כאילו מפורשים אם אין להשיב, ולפי שהן כמפורשים אדם דן ק"ומעצמו דלא נפיק מיניה חורבה, שהרי מעמיד דבריו על דבר המפורש וכתוב כשאין להשיב עליו... וזה לא בא ר' ישמעאל ללמדנו, כי אם על דיו אתא לאשמועינן, שלא תאמר ק"ו לשכינה י"ד.

7. של"ה כללי התלמוד כלל מדות

קל וחומר יש בו ארבעה ענינים. הא', המלמד. ב', הלמד. ג', דבר הנלמד. ד', החומרא והקולא שיש בהם במקום אחר. והנה במדה זו יש שני מינים. האחד, הוא לימוד חומרא לחמור מהקל, שנמצאת חומרא זו בקל. אם כן הדעת נותן שתהיה חומרא זו בחמור. השני, הוא לימוד קולא להקל מן החמור שנמצאת בו קולא, אם כן הדעת נותן שתהא קולא זו בהקל. ותיבת 'קל וחומר' פירשו המפרשים על המין הראשון. והכוונה על המלמד שהוא קל, ונמצא בו חומר. ומזה ימשוך הלימוד להלמד שהוא חמור, שיהיה בו זה החומר. והמין השני, אזי הוא חומר וקל, כלומר המלמד הוא חמור ונמצא בו קל, ימשוך הלימוד ללמד שהוא קל, שיהיה בו זה הקל. ומה שאמר 'קל וחומר' ולא אמר גם כן 'חומר וקל', חדא מינייהו נקט, והוא הדין לאידך, אלא שהתנא נקט בלשונו היותר נהוג. אי נמי אורחיה דקרא נקט, דכתיב

(במדבר יב, יד) 'ואביה ירוק ירק בפניה' וגו', קל וחומר לשכינה (בבא קמא כה א), ומשם אנו למדין דיני קל וחומר מן התורה, והיינו חמור מקל להחמיר.

ולפי זה לא הוזכר בתיבות אלו של 'קל וחומר' הלמד ולא הלימוד, רק המלמד, אבל הוא דוחק. ועוד קשה, דמצינו בכמה מקומות בתלמוד, כשיליף קולא דבר מדבר, אומר גם כן לשון 'קל וחומר', והיה לו לומר 'חומר וקל'. והא לך אחד מהמקומות, בפרק קמא דקידושין (ד ב), גבי כסף שטר ביאה, שלומד הקל מן החמור קולא. ומה אמה העבריה שאינה נקנית בביאה נקנית בכסף, זו שנקנית בביאה אינו דין שנקנית בכסף. והכי קאמר, ומה אמה העבריה החמורה, והמגלה שהיא חמורה הוא שאינה נקנית בביאה, עם כל זה נמצאת בה קולא שנקנית בכסף, זו שהיא קלה, והמגלה שהיא קלה שנקנית בביאה, אינו דין שנקנית בכסף. והיאך הלימוד הזה נקרא 'קל וחומר', שהם תיבות דלא שייכי בה, דהוא איפכא, שהקל לומד מהחומר קולא, והוה ליה למימר 'בחמור וקולא', כי כך תואר הלימוד: אם אמה העבריה שהוא חמור, קולא נמצאת בה, זו שהיא קל, לא כל שכן.

ומצאתי להחכם הרב רבי שמואל סידילו (בספר כללי שמואל פרק המ"ם סימן רב) שכתב וזה לשונו: ושמעתי ממורי הר"ר יצחק דיליאון ז"ל, שהכוונה במלות 'קל וחומר', רצה לומר קל אצל השכל להיות לקל קולא, ולחמור חומרא, שכך הוא בטבעם. וכשנמצא שבקל יש בו חומרא, ודאי חומרא היא אצל השכל להטיל בכאן חומרא, מפני שהוא חוץ מטבעו. וכן כשבחמור נמצאת קולא, ודאי הקולא בו חומרא אצל השכל, מפני שהוא חוץ מטבעו. ואם כן יאמר למי שהוא קל בטבעו, ודאי היא חומרא אם נמצא בו היפך טבעו, בין שנמצאת בקל חומרא, ובין שנמצאת בחמור קולא, בתרויהו היא חומרא, הואיל והם חוץ מטבעם. ולפיכך שייך לומר מלות 'קל וחומר', אף כשלומד הקל מהחמור קולא, לפי שהקולא היא חומרא. לפיכך הא דקתני בברייתא (דרבי ישמעאל) 'קל וחומר', לא חסר ולא מידי, לפי שתיבות 'קל וחומר', שייך למימרינהו בין כשהלומד חמור מקל חומרא, ובין כשלומד קל מחמור קולא. לכן באמה העבריה, שייך לומר 'קל וחומר'

[כפין] (ב)האי טעמא, עכ"ל. הרי שהרב הזה מפרש תיבת 'קל', שהוא קל להבין, ו'חמור' שהוא חמור להבין, אבל אין נראה כן פשטן של דברים. והנראה בעיני, כל 'קל וחומר', רצוני לומר מלמד ולמד, שאחד מהם קל ואחד מהם חמור, יהיה המלמד קל והלמד חמור, או המלמד חמור והלמד קל, כי אין הכוונה דוקא קל על המלמד וחמור על הלמד, רק הכוונה אחד מהם קל ואחד מהם חמור, ומכח שאחד מהם קל ואחד מהם חמור, נוציא מהם לימוד ללמוד חומרא או קולא. הקל וחומר נעשה מסברא, כלומר מחשיבות סברא בעלמא, ולא מכח הכתוב. כגון הנהו דאבות נזיקין (בבא קמא ד א), ומה שן שאין כוונתה להזיק, חייב, קרן שכונתו להזיק לא כל שכן, וכן כל כהאי גוונא. ופעמים נעשה מדין, כלומר מדין התורה וממעלות שנתן הכתוב בדבר בין להקל בין להחמיר.